

ภูมิหลัง

นิทานชาวบ้านเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านสาขาหนึ่งของคติชนวิทยา ซึ่งเป็นที่สนใจของนักมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ตลอดจนนักวิชาการแขนงต่าง ๆ เป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะ "นิทานพื้นเมืองมีหน้าที่สำคัญในการชี้ระบบสังคม ตลอดจนเป็นตัวแสดงถึงวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ" (Dickason. 1985 : 4) โดยที่นิทานชาวบ้านแต่ละเรื่อง ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในยุคใดสมัยใด ก็ย่อมจะบรรจุภาพสังคมและวัฒนธรรมในยุคที่มันมีขึ้นไว้ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากกวีหรือผู้ผลิตวรรณกรรมต่างก็เป็นผลผลิตของสังคม บทสวดของสังคมจึงย่อมมีส่วนกำหนดความนึกคิดของกวีในสังคมนั้น ๆ กวีจะสะท้อนภาพสังคมออกมาได้ถูกต้องตามความเป็นจริงมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับกลุ่มสังคมที่กวีสังกัดอยู่ และสภาพภาพของกวีในสังคม เช่น กวีราชสำนักย่อมสะท้อนภาพสังคมนิคมราชสำนักออกมาได้ชัดเจนกว่ากวีกลุ่มอื่น ในขณะที่เดียวกันกวีชาวบ้านก็ย่อมสะท้อนภาพสังคม ทักษะคิดและค่านิยมต่าง ๆ ของชาวบ้าน ได้ถูกต้องตามความเป็นจริงมากที่สุด ดังนั้นในการศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน วรรณกรรมของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิทานชาวบ้านจึงเป็นกระจกเงาสำคัญที่จะสะท้อนภาพที่ชัดเจนและเที่ยงตรงซึ่งจะช่วยให้เข้าใจกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวรรณกรรมได้เป็นอย่างดี

ประเพณีการเล่านิทานเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาแต่โบราณกาล มีปรากฏในทุกสังคมและหมู่ชนทุกชั้น นับตั้งแต่พระราชจนถึงคนยากจน, เรื่องราวที่ปรากฏในนิทานชาวบ้านนี้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความเป็นไปในชีวิตมนุษย์ที่ต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่ต่างกันอย่างออกไป บางครั้งมนุษย์มิได้เล่าออกมาตรง ๆ แต่ได้จำลองพฤติกรรมไว้ในตัวละครที่เป็นสัตว์หรือตัวละครที่เป็นอมมนุษย์ ทั้งยังปรุงแต่งเรื่องเล่าให้มีสภาพเกินความจริง ดังจะพบว่าเรื่องบางเรื่องผู้เล่าจะพาผู้ฟังออกจากโลกแห่งความเป็นจริงสู่โลกแห่งจินตนาการที่สร้างความบันเทิงใจให้ผู้ฟัง ด้วยเหตุนี้นิทานชาวบ้านเหล่านั้นจึงเป็นที่นิยมและฟังกัน ได้ตลอดมาทุกยุคทุกสมัย

ด้วยเหตุที่คนไทยส่วนใหญ่มีนิสัยรักสนุกและมีอารมณ์ขัน ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะมั่งมีหรือยากจน จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีธรรมชาติงดงามสดใส ทั้งภูเขาเขียวชอุ่มและแสงสีอันเรืองรองของ

ดวงอาทิตย์ในยามเช้าหรือยามเย็น หรือจะเป็นภาวะที่ห้อมล้อมไปด้วยเสียงเครื่องยนต์ คิวเม็ดดำ จากรถยนต์คลั่งทั่วถนนเพียงใดก็ตาม ความรักสนุกก็ยิ่งแนบแน่นอยู่ในจิตใจคนไทยเสมอ นิทานชาวบ้านส่วนใหญ่จึงปรากฏออกมาในรูปของนิทานตลกหรือทรรขวรรณกรรม ซึ่งนิทานตลกหรือทรรขวรรณกรรมนี้จัดได้ว่าเป็น "วิธีหาอิสรภาพ จากกรอบของกิจวัตรประเพณี ซาตหนึ่งหยั่งบนความจริง อีกลักษณะทดลองหยั่งไปในสภาพที่แปลกออกไป เพื่อค้นหาสิ่งใหม่และระบายความคับข้องใจบางประการ" (กิ่งแก้ว อุตถาวร 2514 : 44) ถึงแม้ว่า นิทานตลกหรือทรรขวรรณกรรมบางเรื่อง จะเป็นเรื่องราวที่เกินความเป็นจริง ซึ่งจะเกิดขึ้นในชีวิตจริงของมนุษย์ไม่ได้ แต่ก็ถือว่าเรื่องที่เกิดขึ้นในนิทานนั้นเป็นโลกจริงอีกโลกหนึ่ง อันเป็นโลกแห่งจินตนาการที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อให้หลีกเลี่ยงจากความจำเจในชีวิตประจำวันอันเป็นการแสวงหาทางออกหรือเสรีภาพที่ตนมีอยู่ในวงจำกัด ซึ่งก็เป็นธรรมชาติของปุถุชนที่ต้องการความอิสระเสรี แต่ถึงกระนั้นก็มีใช้ว่าชาวบ้านจะเห็นวัฒนธรรมประเพณีเป็นมารของความสุขและเสรีภาพ พวกเขาเหล่านั้นตระหนักอยู่เสมอว่าศีลธรรมตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีอันเป็นระบอบการประพฤตินิติปฏิบัติของสังคมนั้นเป็นหัวใจของชีวิตความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ดังจะเห็นได้จากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามชนบทหรือชานเมือง พวกเขาจะเคารพและประพฤตินิติปฏิบัติตามระบอบแห่งประเพณีอย่างเคร่งครัด แต่เนื่องจากว่าความเป็นปุถุชนยังมีปรากฏอยู่ ความฟุ้งซ่าน เผลอใจเผลอกายก็ย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา เมื่อข้อเสียดังเกิดขึ้นในความนึกคิด ก็ย่อมต้องมีทางระบาย ถึงแม้ว่าการระบายอารมณ์ออกมานั้นจะเป็นภาวะความต้องการทางจิตใจโดยส่วนตัวก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนแต่อย่างใด กลับทำให้ตนเองรวมทั้งคนรอบข้างได้รับความเพลิดเพลิน อันเป็นการฝึกผ่อนคลายใจได้ทางหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตามนิทานตลกหรือทรรขวรรณกรรมเป็นเรื่องราวที่มนุษย์แต่งขึ้น โดยมุ่งที่จะสร้างความสนุกและอารมณ์ขันหรืออารมณ์สำรวลแก่ผู้ฟัง เมื่อผู้ฟังได้ฟังแล้วก็จะเกิดอารมณ์ขันหรืออารมณ์สำรวลขึ้นอันจะยังประโยชน์แก่ผู้ฟังหลายประการ ดังที่ ม.ล. ต้อย ชุ่มสาย (ม.ล. ต้อย ชุ่มสาย 2516 : 16) ได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของอารมณ์ขันหรืออารมณ์สำรวลและอาการหัวเราะไว้ว่า

เวลาคนมีอาการสำรวลและหัวเราะ มันสมองทุกส่วนทำงานร่วมกันและส่งกระแสประสาทไปยังกล้ามเนื้อทุกแห่งในร่างกาย แกลนด์ต่าง ๆ ก็ได้รับการกระตุ้นให้ทำงานด้วย เช่น แกลนด์น้ำลายและแกลนด์น้ำตา เพราะฉะนั้นคนที่หัวเราะมาก ๆ บางทีน้ำลายหกหยอและน้ำตาไหล และบางทีปัสสาวะเล็ดก็มี ผลส่วนรวมหลังจากการหัวเราะแล้ว คือ การผ่อนคลายของกล้ามเนื้อทั้งปวง และจึงเป็นการผ่อนคลายทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างดี ทำให้เป็นที่สุขารมย์ยิ่ง

นอกจากนั้น วิทยุ ศิวะศรียานนท์ (วิทยุ ศิวะศรียานนท์ 2520 : 73 - 75)

ได้กล่าวถึงผลดีของอารมณ์ขันหรืออารมณ์สำรวลไว้ว่า

อารมณ์ขันเป็นผลดีสองทาง คือ ตีต่อเจ้าตัวเองและตีสำหรับคนอื่น ๆ ...
เพราะอารมณ์ขันช่วยให้ทุกคนขี้นบาน เห็นชีวิตเป็นสุข ไร้ทุกข์ทั้งนี้ก็เพราะว่า
อารมณ์ขันเป็นคุณลักษณะที่เกิดจากความรู้สึกเสมอภาคเทียมมาเทียมไต่กัน... อารมณ์
ขันเปรียบได้กับแสงแดดอันอบอุ่น ในฤดูหนาว ซึ่งทำให้เกิดความขี้นบานและรู้สึกเป็น
กันเอง

อารมณ์ขันและคนไทยเป็นสิ่งที่ควมคู่กันมาเป็นเวลาช้านานแล้ว วรรณคดีไทยหลาย
เรื่องจะมีมุขตลกสอดแทรกอยู่ แม้ในเรื่องศาสนาซึ่งแทนที่จะเคารพและถือเป็นเรื่องเคร่งขรึมที่สุด
แล้ว แต่เราก็กเปิดช่องว่างให้ขันกันจนได้ จนถือได้ว่าลักษณะเช่นนี้ เป็นลักษณะสำคัญของวรรณคดีไทย
วรรณคดีไทยบางเรื่องมีเนื้อเรื่องตลกขบขันเกือบตลอดเรื่อง เช่น ระเด่นลิ้นไต่ พระมทะเลเถไต่
เป็นต้น จึงอาจกล่าวได้ว่าความเป็นคนรักสนุกและมีอารมณ์ขันเป็นลักษณะเด่นและเอกลักษณ์อย่าง
หนึ่งของคนไทยและชาติไทย

ในปัจจุบันสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยต้องประสบกับปัญหาานาประการ ไม่ว่าจะ
เป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเมืองหรือสังคม ล้วนเป็นภาวะการณที่สร้างควมทุกข์แก่ผู้ประสบไม่
น้อย แต่ด้วยพื้นฐานทางจิตใจของคนไทยที่เป็นคนรักสนุกและมีอารมณ์ขัน นิทานตลกหรือทรรพ -
วรรณกรรมจึงยังคงมีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย ในการผ่อนคลายควมเคร่งเครียดจาก
ปัญหาต่าง ๆ อยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย แต่ถึงกระนั้นนิทานตลกหรือทรรพวรรณกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบัน
ล้วนเป็นนิทานตลกที่เกิดขึ้นใหม่ นิทานตลกหรือทรรพวรรณกรรมที่เคยมีบทบาทในอดีตกลับหมดควม
นิยมลงและสูญหายไปจากควมทรงจำโดยที่คนรุ่นใหม่มกไม่เอาใจใส่ที่จะสืบทอดวรรณกรรมเหล่านั้น
ด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องซ้ำซาก ล้าสมัย ไม่ทันต่อเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
นิทานบางเรื่องเป็นไปในทำนองหยาบไล้ จึงได้รับการตูดก เทียศตพยายามว่าเป็นเรื่องลามก
เหลวไหล แล้วหันไปยอมรับวรรณกรรมรุ่นใหม่เข้ามาแทนที่ ดังนั้นเมื่อคนรุ่นเก่าล่วงลับไป จึงทำ
ให้วรรณกรรมเหล่านั้นสูญหายไปด้วย อันเป็นผลให้เกิดควมขาดช่วงการสืบทอดควมเข้าใจอันดี
ระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรที่จะเก็บรวบรวมนิทานตลกหรือทรรพ -
วรรณกรรมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรพร้อมทั้งจัดประเภทอย่างมีระบบแล้วทำการวิเคราะห์นิทานตลก
หรือทรรพวรรณกรรมเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่ออนุรักษ์และเผยแพร่นิทานตลกหรือทรรพวรรณกรรมอันเป็น
วัฒนธรรมพื้นบ้านที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติกับทั้งเสริมสร้างควมเข้าใจอันดีระหว่าง
บรรพบุรุษผู้ส่งทอดวัฒนธรรมกับเยาวชนผู้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้เยาวชน

ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านและพร้อมที่จะอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านแขนงนี้ให้คงอยู่สืบไป

แต่เนื่องจากนิทานตลกหรือทรรหวรรณกรรมมีปรากฏอยู่ในทุกกลุ่มชนและทุกภาคของประเทศไทย การที่จะศึกษาและรวบรวมนิทานประเภทนี้ให้ครอบคลุมทุกกลุ่มชนและทุกพื้นที่ของประเทศไทยภายในระยะเวลาอันจำกัดนั้นจึงเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่ง ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาเฉพาะนิทานตลกของชาวไทยทรงดำที่อาศัยอยู่ในจังหวัดพินนุโลก ทั้งนี้เพราะ

1. ชาวไทยทรงดำเป็นชนชาติไทยสาขาหนึ่ง มีถิ่นฐานเดิมอยู่ในเขตทลกวางสี ยูนนาน ตั้งเกี่ย ตลอดทั้งบริเวณลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง ซึ่งบริเวณดังกล่าวนี้กัประวัติศาสตร์เชื่อว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของบรรพบุรุษไทย จึงพอจะอนุมานได้ว่าชาวไทยทรงดำเป็นตัวแทนของบรรพบุรุษไทยปัจจุบัน ประกอบกับชาวไทยทรงดำเคารพนับถือและมีความยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจวันลับ โดยทั่วไป การประพฤติปฏิบัติตนจึงอยู่ในกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด จึงเชื่อว่าสิ่งที่ชาวไทยทรงดำประพฤติปฏิบัติตลอดจนข้อมูลที่ได้นั้น เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างแท้จริง

2. ชาวไทยทรงดำเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีมากในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อำเภอบางระกำ จังหวัดพินนุโลกมีชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งชนกลุ่มนี้ได้อพยพมาจากจังหวัดต่าง ๆ อาทิ จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครสวรรค์ เป็นเวลากว่า 50 ปีแล้ว แต่ยังคงมีลักษณะทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชนอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากมีความเกรงกลัวอำนาจของผีและสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ จึงทำให้ประเพณีปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งประเพณีอย่างเคร่งครัดประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งลักษณะหมู่บ้านที่ชาวไทยทรงดำอาศัยอยู่ยังอยู่ในลักษณะที่ต่างไกลจากความเจริญ อารยธรรมต่าง ๆ ของชาวเมืองจึงไม่สู้จะปรากฏในกลุ่มไทยทรงดำอย่างเด่นชัด

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นความจำเป็นอย่างรีบด่วนที่จะต้องสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านแขนงนี้ไว้ก่อนที่จะมีการถ่ายทอดและผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มเกิดขึ้น นิทานตลกหรือทรรหวรรณกรรมซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมที่แสดงถึงความเป็น "อัตวิริยะ" ของบรรพบุรุษก็อาจเปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสูญไป อันเป็นผลทำให้เยาวชนรุ่นหลังพลาดโอกาสที่จะสัมผัสความเป็น "อัตวิริยะ" ของบรรพบุรุษไปอย่างน่าเสียดาย

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. บันทึกและรวบรวมนิทานตลกหรือพระราชนิพนธ์ภาษาไทยทรงจำไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
2. จัดจำแนกประเภทพระราชนิพนธ์ภาษาไทยทรงจำตามอนุภาคที่สำคัญ
3. วิเคราะห์พระราชนิพนธ์ภาษาไทยทรงจำจากโครงสร้างและปริบท

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. บันทึกและรวบรวมนิทานตลกหรือพระราชนิพนธ์ ซึ่ง เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้าน ประเภทมุขปาฐะ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร
2. อนุรักษ์และ เผยแพร่นิทานตลกหรือพระราชนิพนธ์ให้เป็นที่รู้จักกัน โดยทั่วไป ซึ่ง จะก่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษ ได้สร้างสมไว้
3. เป็นผลการวิจัยพื้นฐาน อันอาจนำไปประกอบการทำแผนที่วัฒนธรรม
4. เป็นแนวทางที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในกลุ่มชน อันอาจนำไปประกอบการพิจารณา การพัฒนาชนบทในด้านการปรับปรุงคุณภาพชีวิต
5. ผลการวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิชาคติชนวิทยา วรรณกรรมท้องถิ่น สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา ตลอดจนวิชาที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. แหล่งข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ อยู่ในอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก
2. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาในเชิงคติชนวิทยา มิได้มุ่งศึกษาลักษณะ ของนิทานชาวบ้านด้วยวิธีการทางภาษาศาสตร์หรืออสังภาษศาสตร์
3. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะ ๆ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่ 30 เมษายน 2531 ถึงวันที่ 30 มกราคม 2532

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาเฉพาะอนุภาคสำคัญที่สร้างความซับซ้อนให้แก่ผู้ฟังชาวไทยทรงดำเท่านั้น
2. การถ่ายทอดข้อมูลจากแถบบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร จะใช้อักษรวิธีภาษาไทยแบบคำต่อคำ โดยเทียบเสียงให้ใกล้เคียงกับเสียงจริงของวิทยากรมากที่สุด
3. วิทยากรส่วนมากจะใช้ภาษาไทยกลางเป็นภาษาในการสื่อสาร ทั้งนี้เนื่องมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียางคำที่เป็นภาษาเดิม (โซ่ง) อยู่ ซึ่งคำที่ปรากฏในนิทานคำโตเป็นภาษาเดิม จะมีคำอธิบายศัพท์ไว้ท้ายเรื่องนิทานเรื่องนั้น และหากมีคำอธิบายไว้ในเรื่องก่อนหน้านั้นแล้ว จะไม่นำมาอธิบายซ้ำอีก
4. เนื้อหาของข้อมูลที่ถ่ายทอดจากแถบบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร จะคงไว้ตามที่วิทยากรให้ข้อมูลทุกประการ ไม่มีการปรุงแต่งข้อมูลให้มีความไพเราะ สุกใส หรือถูกต้องตามหลักไวยากรณ์แต่อย่างใด

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ทรรฆวรรณกรรม หมายถึง เรื่องเล่าของชาวไทยทรงดำที่เล่าสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษด้วยวิธีมุขปาฐะ เรื่องเล่าดังกล่าวนี้ทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ขัน โดยแสดงอาการยิ้มหรือหัวเราะปรากฏให้เห็น

ไทยทรงดำหรือโซ่ง หมายถึง ชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชนชาติไทยสาขาไทยทรงดำที่อาศัยอยู่ในอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก

อนุภาค หมายถึง จุดสำคัญที่ปรากฏในนิทานแต่ละเรื่อง ซึ่งถือเป็นแก่นของเรื่อง โดยจะมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. มีตัวละครเด่นเป็นพิเศษ
2. มีสิ่งสำคัญที่เป็นต้นเหตุทำให้เรื่องเกิดขึ้นแล้วดำเนินต่อไป
3. อนุภาคหนึ่งจะมีเหตุการณ์เพียงเหตุการณ์เดียว

วิเคราะห์ หมายถึง การพิจารณาแยกแยะส่วนประกอบของนิทานแต่ละเรื่องว่า
นิทานแต่ละเรื่องนั้นได้สะท้อนภาพชีวิต ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ค่านิยม หรือนวนคิดของชาวไทย-
ทรงตำออกมาในลักษณะใด

วิทยาการ หมายถึง บุคคลผู้มีเชื้อสายไทยทรงตำที่อาศัยอยู่ในอำเภอบางระกำ
จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลด้านพระราชวรรณกรรม

PAYAP UNIVERSITY